

emoțiile, valorile. Se poate spune că dintru început știința implica propoziții care explicau acea fuziune a lucrurilor și omului. Din acest punct de vedere, susținem că în poezie și morală avem de asemenea cunoștințe. Desigur că matematica este știința cea mai dezumanizată, ea conține propoziții „obiective”. Fizica antică și medievală are în componența ei factori subiectivi, necunoscuți matematicii.

Obstacolul principal în calea adevărului e *limbajul*, cu ambiguitatea ce nu se cunoaște ca atare. De aceea, adevărul a fost definit ca o relație semiotică. Omul trăiește într-un păienjeniș de cuvinte, între el și lucruri se interpune ecranul „*verbului*”. Adecvarea limbajului la fapte, trăiri, este misiunea omului nu numai ca făptură colectivă, dar nu mai puțin ca ființă conștientă. Vorbirea conformă e voința de a fi curat în ordinea spirituală și deci și în ordinea morală.

În rezumat, adevărul e coordonarea între simbolurile verbale și obiectele cunoscute, și anume e o coordonare univocă: orice cuvânt e coordonat univoc, numai dacă e raportat la un singur obiect. Confuzia, echivocitatea se instalează o dată cu coordonarea promiscuă a aceluiași cuvânt, în același timp sau succesiv, la mai multe obiecte. Este acceptată coordonarea mai multor cuvinte la același obiect, cum sunt în genere sinonimele, sub condiția neapărată ca acea coordonare să fie co-univocă, deci toate cuvintele să fie raportate la unul și același obiect.

Referințe bibliografice

1. Victor Brochard, *Erorile*, Editura Știința, București, 1987.
2. Andrei Marga, *Raționalitate, comunicare, argumentare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca 1991.
3. Baruch Spinoza, *Etica*, Editura Știința și Pedagogie, București, 1986.

EXPERIENȚA ȘI MATEMATICA – REFLECȚII ÎN FILOSOFIA CONTEMPORANĂ

Ecaterina Lozovanu,
conf. univ., dr., U.T.M.

Cuvinte cheie: *experiență, adevăr matematic, raționalism, intuiție, sistem, realism, deosebire, separare, universal, individual.*

Experiența ocupă un loc de frunte în cugetarea filosofică contemporană. Diferite sunt orientările acestei cugetări, dar ele apelează aproape toate, la experiență, ca instanța supremă de cunoștință. Nu e vorba de cucweririle fără număr și surprinzătoare ale metodei experimentale în științele exacte, ci de trebuința simțită în sistemele filosofice ale vremii de a lua poziție față de valoarea experienței în economia științei și a vieții.

Experiența a pătruns cu destulă ușurință în domenii ce păreau cu totul străine de ceea ce se înțelege de obicei prin acest cuvânt cu sens nestatornic. Astfel, luând câteva pilde mai de seamă, W. James scrie despre o „experiență religioasă”, Fr. Rauh despre o „experiență morală”, Bergson despre „o experiență metafizică”, Husserl, încă mai curios, despre o experiență sau „intuiție” originală chiar în sfera logicii.

Cercetarea de față vrea să fie, mai întâi, metodică și critică. S-ar putea ca, tocmai sub raport metodic, constatările de mai sus să fie întâmpinate astfel: „Rolul hotărâtor al experienței e nejustificat. Respectul servil față de fapt a fost înlăturat, ca fără de rost, de recunoașterea aproape unanimă a contribuției necesare, pe care Rațiunea sau Activitatea spiritului o aduce în orice cunoștință, vrednică de acest nume”. [1]

Această posibilă întâmpinare ne duce de-a dreptul în miezul unei discuții de neînlăturat. Experiența este ea însăși cea dintâi și cea mai grea problemă. Din acest punct de vedere am putea susține că de chipul de a înțelege experiența atârnă nu numai orientarea generală a filosofiei, dar și chipul de a călăuzi viața proprie și de a conlucra cu ceilalți în cadrul uman.

Să luăm hotărârea de a vedea limpede, dând la o parte noțiunile de-a gata făcute și aridele opoziții ce de atâta vreme întrețin o luptă fără rezultate pozitive. Lupta filosofică e necesară, însă lupta ce duce la biruința *adevărului*, oricare ar fi el, nu duelul diletant ce întrețin spiritul combativ ca scop în sine. Metoda nu e niciodată scop, ci doar mijloc de a descoperi adevărul.

Dacă reflectăm profund asupra acestei probleme, dezvăluim o tradiție destul de veche în filosofie. Dacă prin experiență se înțelege, așa cum consideră empirismul tradițional sau pozitivismul, un simplu agregat de „impresii” sau „senzații” fără nici o legătură interioară, ca o multiplicitate de fapte și schimbări, lipsite de elemente permanente și universale, atunci putem susține fără echivoc că se paralizează orice cunoștință serioasă și se răpește vieții orice reazem mai trainic.

În adevăr, ceea ce numim ordine, unitate, lege presupune permanență și universalitate. Toate aceste note sunt atribuite de filosofia tradiționalistă *Rațiunii* sau *Gândirii și*, refuzate Experienței sau Percepției. E învederat că, din moment ce prin experiență se înțelege numai percepția individualului, ne aflăm atunci în alternativa: sau renunțăm la orice cunoștință propriu-zisă, sau apelăm la gândire și rațiune, ca la un mijloc superior simțurilor, ca la adevăratul organ al științei.

Astfel s-a instaurat ca o dogmă de la greci până azi că numai individualul e perceptibil, iar universalul și necesarul e gândit. De o parte lumea perceptibilă sau sensibilă a lucrurilor particulare, de altă parte lumea inteligibilă a universalului și necesarului. Această separare a universalului de individual a fost făcută în decursul istoriei în mai multe chipuri. În doctrina platonice – denumită *realism*, universalul se află deasupra sensibilului particular. În vremea

contemporană la Husserl, de asemenea Ideea stă deasupra sensibilului, însă ea încetează de a mai fi, ca la Platon, o realitate absolută, ci e o „existență” ideală, de pură semnificație logică.

În istoria gândirii mai descoperim o doctrină, care, deși separă individualul și universalul, susține că universalul se află în lucruri. E concepția aristotelică, reluată în evul mediu de tomism.

Mai cunoaștem o ultimă doctrină, după care separarea universalului de individual e făcută încă mai radical: universalul e numai un nume, deci o realitate verbală. E teza nominalistă, al cărei marit e că respectă integral înțelesul tradițional al experienței. În filosofia contemporană nominalismul a luat o formă extremă: e anti-intelectualismul, iraționalismul, individualismul radical.

Încheierea acestor constatări nu poate fi decât următoarea: cunoștința și morala, știința și conștiința, pot fi întemeiate numai renunțând la înțelesul eronat al experienței. Experiența prinde nu numai individualul, „concretul” ci și universalul, „abstractul”, căci fără perceperea implicită a universalului, nu e perceput nici individualul. *Aspectul universal al lucrurilor e neseperabil de aspectul lor concret.*

Dacă s-a negat sistematic posibilitatea de percepere a universalului, explicația trebuie căutată în confuzia dintre *deosebire și separare*. Pretenția de a separa cu orice preț e dictată de chiar înțelesul greșit al experienței: dacă tot ce e perceput trebuie să fie separat și dacă separat nu poate fi decât individualul, urmează că universalul nu e perceput, deoarece nu e separat. Această dilemă este rezolvată în antichitate de Aristotel, pentru care universalul, care e „forma” sau „act”, e totdeauna legat de individual.

Într-un chip asemănător, Kant vede în coordonarea formei și materiei, a gândirii sintetice și a multiplului intuitiv condiția temeinică a cunoștinței. E adesea citată propoziția sa: „Noțiunile fără intuiții sunt goale, intuițiile fără noțiuni sunt oarbe”. Postularea unei colaborări constante între cele două izvoare de cunoștință e azi acceptată, semn vădit al imposibilității de a le despărți și a percepe adevărul.

Până aici am stăruit asupra unor concepte mai mult sau mai puțin cunoscute, dacă nu chiar acceptate. Dar în calea acceptării acestora stau unele greutăți serioase. Greutatea cea mai de seamă pare a fi faptul *matematicii*. Iată ce s-ar invoca în numele matematicii împotriva noului înțeles al experienței, datorită căruia experiența îmbrățișează individualul și universalul, deci în același timp percepție și gândire. Acest nou înțeles pretinde că experiența și rațiunea sunt desăvârșit solidare și drept urmare că sensibilitatea include în sine principii de ordine sau conexiuni raționale. Matematica e cea mai curată expresie a rațiunii și de aceea obiectele ei nu se întâlnesc în realitatea empirică. Matematica păstrează în sine cu fermitate o strictă autonomie față de real, deaceia ea e creația spiritului activ, este a priori.

Întâmpinarea în numele matematicii trebuie s-o recunoaștem, e de mare preț, pentru a determina mai precis noul înțeles al experienței. Faptul matematicii a fost argumentul crucial al „raționalismului”: Platon, Descartes, Kant, Husserl.

Greutățile ridicate de matematică se concentrează paradigmatic în logica lui J.St.Mill, care, deși vine după Kant, crede că poate justifica un empirism mai radical decât a lui Hume, pe care îl depășise Kant. E cunoscut că în criticismul kantian punctul de plecare este experiența și că experiența nu prinde altceva decât particularul, contingentul. Necesitatea nu poate fi scoasă din experiență, necesitatea este impusă fie de imaginație (Hume), fie de gândire (Kant). Deci, potrivit kantismului, experiența e un neapărat punct de plecare pentru cunoștință, însă constituirea deplină a cunoștinței, ca obiectivitate și raporturi legale, presupune activitatea rațiunii.

„De ce se spune, indiferent, certitudine matematică sau evidență demonstrativă, pentru a exprima cel mai înalt grad de siguranță, pe care îl poate atinge rațiunea? De ce matematicile și chiar ramurile științelor naturale, care, prin matematici, au devenit deductive, sunt privite de filosofi ca independente de experiență și de observație, ca sisteme de adevăruri necesare?” [2] Răspunsul lui Mill nu poate fi decât unul negativ. După el, experiența e totdeauna adevărată, deși nu are necesitate, iar adevărul nu presupune necesitate. În consecință, Mill nu admite adevăr în matematică. Obiectele matematicii nu se întâlnesc în experiență, nici în lucrurile materiale ale naturii, dar nici în spiritul uman, cum ar socoti un kantian. O linie fără grosime, un punct fără întindere, nu vom descoperi nici în natură, nici în spirit.

Discuția dezlănțuită de opoziția dintre empirism și raționalism în ce privește originea și valoarea de certitudine a matematicii e străveche și e departe de un final mulțumitor. Ea va stăruii câtă vreme nu va fi zdruncinat vechiul înțeles al experienței sau empirismului. Potrivit empirismului, obiectele matematice sunt deduse din experiență, chiar dacă această experiență e rectificată de acea facultate de a abstrage de amănunte, pentru a obține o formă pură dar fictivă. La etapa contemporană empirismul ia înfățișarea anti-intelectualismului intuționist sau a programatismului, care micșorează valoarea matematicii prin argumente mai atrăgătoare. Obiectele matematicii sunt simple simboluri abstracte străine de realitatea concretă. Matematica e un limbaj comod pentru interpretarea universului fizic.

Ciocnirea empirismului și a raționalismului în matematică își învederează caracterul acut și insolubil în această dilemă: empirismul matematic lovește în credința că siguranța matematică e de altă natură decât aceea a unei simple constatări empirice; iar raționalismul sau apriorismul matematic nu explică de ce matematica, simplă creație a spiritului, rămâne în acord așa de precis cu realitatea sensibilă.

Pentru a scăpa de alternativa: matematica decurge din experiență sau a priori și o „creație a spiritului”, filosofia contemporană încearcă o dezlegare împăciuitoare, dar fără a se atinge de înțelesul nominalist, care poartă vina acestei alternative. Astfel, un pozitivist realist ca Abel Rey, un raționalist critic ca E. Meyerson sunt de acord că matematica își are temeiul în conlucrarea experienței cu o rațiune plastică, flexibilă. Nu uităm însă că iluștrii matematicieni moderni nu admit că matematica e un produs arbitrar al spiritului, ci afirmă îndrăzneț că ea constituie un domeniu neatârnat de spirit, domeniu în care facem descoperiri ca în orice altul al lumii empirice.(Ch.Hermite, Contor, B.Russell). Dar acest realism matematic alunecă și el, sub altă formă, în raționalismul platonice, care separă strict matematicul de empiric.

Astfel, rămâne întrebarea: cum vom înțelege acordul misterios dintre ceea ce spiritul produce din interior și ceea ce vine din afară sau din experiență? Sau acordul e o armonie prestabilită, ipoteză la care s-a recurs totdeauna în metafizică; sau dimpotrivă experiența e pecetluită de gândire.”*Instaurând rațiunea matematică în experiență, nu rațiunea devine contingentă și nesigură, cum este experiența după nominalism, ci experiența devine ordonată și necesară*”.[3] Împotriva acestei afirmații se ridică obiecții atât din partea matematicienilor, cât și din partea raționalismului aprioric.

„Nu întâlnim în experiență un volum perfect regulat, un punct perfect fără întindere, un cerc geometric perfect rotund”.[4] Obiecția e tulburătoare în clipa dintâi. Din fericire, nu e greu a dezvălui că ea își are rădăcina în înțelesul nominalist al experienței: în experiență totul e individual, variabil, inegal.În experiență fiecare cerc e altul, are ceva particular, individual, deci e un cerc imperfect (în matematică individualitatea e semnul imperfectiei). Presupunerea ocultă a enunțului că în experiență fiecare cerc e singular, imperfect este opusă cercului perfect din geometrie. Însă, dacă în experiență n-ar exista cerc, n-am fi ajuns niciodată la noțiunea de cerc ideal., perfect geometric.

Geometria susține existența unui singur cerc ideal și îl plasează deasupra cercurilor empirice (imperfecte). Dar ipoteza unui cerc ideal deasupra cercurilor imperfecte din experiență cuprinde o eroare. Un cerc ideal și unic, separat de cercurile concrete e, prin chiar această separare, transformat într-un individ, deși el este, ca orice obiect matematic, universal. Toate obiectele matematice, figuri sau numere, sunt universale, nu individuale. Acest caracter al obiectului matematic explică necesitatea, evidența și siguranța disciplinei deductive.

Drept urmare, numai dacă recunoaștem că obiectul matematic se află, în experiență, numai dacă acordăm imanența matematicului, respectăm universalitatea lui. Orice separare raționalistă a obiectului matematic înseamnă o eroare gravă a naturii inalienabile din acest obiect.

Analiza efectuată mai sus cere o întregire neapărată, pe care am păstrat-o ca o rezervă. Care este această întregire? Potrivit vechiului înțeles, experiența e totuna

cu „a fi real”. Întrebarea nouă acum, dacă experiența, identificată cu „a fi real”, poate fi punctul de plecare a unei filosofii hotărâte a găsi adevărul? Problema „*ce este real*” e una din cele mai esențiale și grele din filosofie. Cum să luăm în filosofie drept punct de plecare sigur o anumită realitate, garantată de experiență, dacă filosofia e obligată să asigure mai întâi noțiunea de realitate, ceea ce nu e cu puțință, dacă nu recurgem și la noțiunea de ideal sau nereal? Așadar, experiența e în adevăr temei filosofic, dacă ea nu e totuna cu „a fi real”, ci se ridică peste real, îmbrățișând realul *ca și nerealul* și pornind astfel de la datul ca atare, neatârnat de realitatea sau idealitatea lui. Experiența are două înțelesuri: cel tradițional-nominalist, potrivit căruia experiența e totuna cu real(individual), și cel nou potrivit căruia experiența stă dincolo de real și nereal, cuprinzându-le pe amândouă. Numai cel de al doilea înțeles e lipsit de prejudecăți și poate servi ca temei filosofic și ca justificare a matematicii. Atât definirea obiectului filosofic, cât și determinarea celui matematic, impun depășirea opoziției real și nereal și elimină asimilarea experienței cu realul.

Obiectele matematicii stau și ele dincolo de opoziția dintre realitate și nerealitate, însă prin aceasta ele nu constituie o sferă pur ideală, deasupra experienței, ci rămân în cadrul acesteia. Acum se explică de ce matematica se desprinde așa de ușor de realitate, avântându-se spre obiecte imaginare și explorând indefinit toate dimensiunile posibilului. E îndreptățit de aceea matematicianul F.Gonseth, a afirma că experiența nu e nici euclidiană, nici non-euclidiană, ci îngăduie după structura faptelor reale o interpretare fie după metrica euclidiană fie după cea non-euclidiană ca în teoria relativității (Einstein, Weyl).

Referințe bibliografice

1. Karl Popper, *Logica cercetării*, Editura Științifică și Pedagogică, București, 1983.
2. Bertrand Russell, *principiile matematicii*, Editura Polirom, Iași, 2004.
3. Habermas Jürgen, *Cunoaștere și comunicare*, Editura Politică, București, 1983.
4. Carnap Rudolf, *Formarea conceptelor fiziciste*, Editura Univers, București, 1996.

FILOSOFIA UNITĂȚII NAȚIONALE ÎN ACTIVITATEA ȘI CREAȚIA LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU

Slabu Gheorghe,
dr. în filosofie, conf., UTM

În istorica ședință din 12 noiembrie 1957 a Divanului ad-hoc din Moldova, mare istoric, scriitor și patriot al neamului românesc, Mihail Kogălniceanu avea să declare cu bună credință „sunt răzeș vechi și băstinaș de pe Cogălnic”.